

УДК 398

Валентина Телеуця
(Київ)

УРБАНІСТИЧНИЙ КОНТЕКСТ ФУНКЦІОНУВАННЯ СУЧАСНОГО ФОЛЬКЛОРУ

У статті названо основні чинники збереження фольклорної традиції в умовах сучасного міста та села. У розвитку народної традиції увага акцентується на нових функціональних контекстах, передусім урбаністичному. Місто визначається акумулюючим осередком, що дає поштовх до всебічного вивчення і збереження народних традицій.

Ключові слова: фольклорна традиція, чинники збереження народної творчості, урбаністичний контекст, фольклорні фестивалі.

В статье названы основные факторы сохранения фольклорной традиции в условиях современного города и села. В развитии народной традиции внимание акцентируется на новых функциональных контекстах, прежде всего урбанистическом. Город определяется аккумуляющим центром, который дает толчок к всестороннему изучению и сохранению народных традиций.

Ключевые слова: фольклорная традиция, факторы сохранения народного творчества, урбанистический контекст, фольклорные фестивали.

The article names the main factors of preservation of folkloric tradition under the conditions of modern urban and rural ways of life. The focus is on the new functional contexts, and foremost urbanistic one, distinguished in development of folk tradition. The concept of city is determined as an accumulating centre giving an impulse to comprehensive examination and preservation of folk traditions.

Keywords: folkloric tradition, factors of folk art preservation, urbanistic context, folklore festivals.

Національна культура повинна розглядатися як цілісна система, що включає і фольклорно-етнографічний пласт, і внесок у неї різних верств населення протягом тривалого історичного шляху, і вплив культури інших народів, і досягнення вихідців з країни, які проживають за її межами. Кожний народ у культурній сфері створює своєрідний, властивий тільки йому образ. «Усі ці духовні надбання засвоюються й зберігаються завдяки одному з найцінніших проявів людської культури – традиції, яка не лише зв'язує теперішнє з минулим, але й передає наступним поколінням» [4, с. 213].

Сутність етносу виявляється насамперед у його культурі. Трансформація етносу, зокрема набуття ним національних ознак, пов'язана в тому числі й зі зміною етнічної культури, у структурі якої з'являються національно-державні цінності. «Під етнічною культурою прийнято розуміти успадкований комплекс соціальної практики та системи вірувань, традицій і звичаїв, що певним чином визначають спосіб життя етносу» [3].

Нинішній спалах національної самосвідомості дає поштовх до деідеологізованого осмислення багатьох явищ, включаючи етнос, націю, національний характер і національну культуру. Основою, що стабілізує етнос та його культуру, є *система традицій* – свого роду колективна пам'ять, яка акумулює етнокультурну інформацію поколінь. Крім того, вона регулює не лише рівень інформації, необхідний для відтворення етносу, а й ступінь іншоетнічних запозичень.

Регулювання етнокультурної інформації відбувається за допомогою *стереотипів* – своєрідних цеглин, з яких будується вся культура етносу. Це усталені форми етнічної поведінки, так би мовити, її штампи, шаблони, а певною мірою – і зразки, вироблені багатомісячним досвідом народу. Вони є суттю механізму традицій, і без них не може існувати жодна куль-

тура, в тому числі й сучасна, зокрема професійна.

Палітра етнічних стереотипів надзвичайно різноманітна. Ними просякнуте все національне життя, особливо такі його складники, як поведінка, спілкування, норми моралі, манери, етикет. Природно, що будь-яке порушення системи етнокультурного коду обов'язково позначається на цінностях етносу. Скажімо, послаблення зв'язків між поколіннями призводить до дезорганізації сім'ї; дестабілізація родини, та ще й підсилена втратою мовних компонентів культури, – до знецінення духовності.

Особливо актуальним це є у країнах, де на межі третього тисячоліття традиційна культура – не просто історичний факт, але й жива реальність, якою потрібно не лише захоплюватися, а найперше оберігати, пропагувати, досліджувати. Усе сказане й визначає актуальність порушеної проблеми.

Мета нашої статті полягає в тому, щоб на основі власних польових досліджень і спостережень за станом побутування народної творчості в регіоні та країні визначити основні контексти функціонування сучасного фольклору. Як зазначає М. Дмитренко, «усна нематеріальна традиційна культура – основа основ української нації, джерело мови, народного світогляду, професійного мистецтва. Неувага до фольклору – це втрата того ґрунту, на якому ростуть і плодоносять генетична пам'ять народу, його розум, душа й серце, формується дерево сучасного і майбутнього буття держави. Отже, соціальне, економічне, політичне і культурне значення фольклору в історії надзвичайно велике; завдяки фольклору збережено самотність націй і культур, забезпечено розмаїття й багатство загальнолюдської культури. Втрата чи знищення усних традиційних культур, їхній занепад може призвести до морально-духовних і світоглядних катастроф людства» [2].

Як далі констатує М. Дмитренко, в Україні з різних причин спостерігаються тенденції до згасання усної традиційної творчості, забуття й відмирання автентичних явищ народної обрядовості, звичаєвості, пісенності, оповідальності. Загрозу збереженню й поширенню фольклору становить тривала відсутність державницької ідеології, що ґрунтувалась би на українській національній ідеї з відповідними ціннісними орієнтаціями на утвердження парадигми власної природовідповідності, а не на глобалізаційні чи локально-глобалізаційні стереотипи підпорядкованості, залежності й духовно-культурної аморфності. Нині експансія чужого в Україні загрожує знищенню власне українського національного духовно-культурного продукту, що вироблявся впродовж багатьох століть. Криза української влади впродовж тривалого періоду спричинилася до того, що й досі не вироблено чітких пріоритетів щодо підтримки національного виробника в галузі народної традиційної культури – чи не єдиному видові творчості без цензури; немає значних державних капіталовкладень у документацію (збирання, фіксацію), дослідження, збереження й пропаганду усної народної творчості [2].

Не викликає сумніву те, що пріоритетним у цьому плані є наукове вивчення народної творчості, оскільки головним триєдиним завданням фольклористики є збирання, дослідження і видання зразків народної культури. До цього, безсумнівно, можна додати й повернення та впровадження фольклорних традицій у повсякдення. Але без серйозної і ґрунтовної підтримки держави одного бажання науковців та прихильників-аматорів недостатньо. «Народна пам'ять (і в цілому інформаційно-художня свідомість) береже орієнтири етнічного буття. Фольклор – надзвичайно потужне інформаційне джерело. Саме він (його інформаційна наповненість) свідчить про існування свідомості на “прарівні”, а це – наявність первинних кодових знаків пам'яті. Фольклор обіймає всі інформаційні горизонти менталітетного “я”, що репрезентує систему “українська душа» [1, с. 17]. І для розкриття цієї складної системи «українська душа» потрібна серйозна робота не тільки на загальнодержавному, а й на європейському рівні.

Для України питання дослідження, збереження та популяризації фольклору набувають особливого значення насамперед у зв'язку з могутнім духовно-творчим потенціалом української традиційної культури, що є головним чинником морально-естетичного самооздоровлення, збереження і розвитку української мови, відродження національної свідомості, духовності народу, підґрунтям розвитку професійного мистецтва.

Сучасні міграційні процеси спричиняють стирання етнокультурного різноманіття народів, їхнього колориту та неповторності. Заклади культури в сільській місцевості, які завжди були осередками розвитку народної творчості та збереження народних традицій, перебувають у кризовому стані, не мають необхідних технічних засобів.

Загрозою збереженню нематеріальної культури стало прискорення темпів урбанізації, старіння і зменшення кількості сільського населення, яке є основним носієм і зберігачем народних традицій. Молодь мало цікавиться традиційною культурою, про що свідчить зростання кількості конкурсів і фестивалів популярної музики, тоді як фестивалі, присвячені традиційній культурі, збирають переважно людей старшого віку або науковців. Не розроблена система заходів для заохочення молодих спеціалістів до дослідження фольклору, вивчення народної творчості.

Проведені Міністерством культури огляди народної творчості виявили загрозливу тенденцію, яка є характерною для сучасного стану розвитку аматорського мистецтва, – часткову втрату народних традицій у деяких регіонах.

Відсутність чіткої державної системи дослідження народної творчості, виключення спеціальних дисциплін з навчальних програм у навчальних закладах і недостатня підтримка фестивалів, дослідницьких проектів у цій сфері на державному та регіональному рівнях – це також є одними з факторів загрози збереженню нематеріальної культури України в цілому та окремих регіонів зокрема.

Участь України в міжнародних культурних проектах у сфері традиційної культури в основному зводиться до фольклорних фестивалів, що орієнтовані переважно на презентаційні форми показу фольклору. Існує потреба в поглибленні

змістовного підходу до фестивального руху у сфері традиційної культури, поєднанні його з науковими дослідженнями.

Однак попри загрозливі цифри, швидкі темпи урбанізації культури в зазначеному напрямку відбуваються певні зрушення. І неабияке значення в цьому плані відводиться регіональній політиці збереження народної культури та фольклору. Зосередження уваги на окремих регіональних і локальних складниках фольклорного масиву дає можливість глибше пізнати народну словесну традицію окремих місцевостей з урахуванням географічно-територіальних особливостей, культурно-історичних, суспільно-політичних та національних чинників. У цьому зв'язку народознавче, зокрема фольклористичне, вивчення окремих місцевостей, районів як складових компонентів загальнонаціональної системи культурної цілісності видається доцільним і продуктивним. Значною складовою частиною українського фольклору є народна творчість так званих поліетнічних територій. Дослідження народної традиції та фольклору однієї з таких територій, якою є Українське Подунав'я, дасть змогу визначити місцеві особливості, місцеву специфіку народної культури, особливості її побутування в місті, встановити пріоритети зв'язку «село–місто», розв'язати проблему її картографування, створять реальну основу для повноцінного осмислення фольклору України та українського фольклору як загальнонаціональної етнокультурної цілісності в єдності її минулих надбань і новочасного фольклорного процесу.

На території Українського Подунав'я споконвічно перетиналися інтереси багатьох народів, а окремі події мали навіть доленосний характер. Історично тут сформувалися складна етнічна мозаїка, специфічні етнокультурні традиції, врахування яких має неабияке значення для врегулювання міжетнічних відносин у суверенній Україні. Неабияка роль у відродженні народних традицій, звичаїв, обрядів, збереженні фольклорного матеріалу відводиться навчальним та культурним закладам, етнографічно-фольклористичним осередкам, творчим колективам, місцевій пресі, радіо, телебаченню та науковцям регіону.

Велику популярність серед шанувальників народної культури міста і краю має цикл концертів-зустрічей з автентичними

сільськими виконавцями, що відбуваються під час проведення традиційних святвечорів – «Вечорниці» (кер. В. Телеуця). Учасниками «Вечорниць» є студенти Ізмаїльського державного гуманітарного університету, ліцеїсти Ізмаїльського регіонального педагогічного ліцею, учні Ізмаїльської дитячої музичної школи № 2. Вік учасників – від десяти до двадцяти двох років. «У наш час одним із найпродуктивніших середовищ функціонування традиційного фольклору є студентство, – зазначає О. Харчишин. – У репертуарі цієї молодіжної верстви простежується одночасно і певна застиглість давніх розважально-естетичних форм народної творчості (обрядові обходи, ігри, ряження, ворожіння тощо), і жвава змістова їх актуалізація в нових суспільно-культурних контекстах. Це зумовлено особливостями студентського світогляду, який відзначається, з однієї сторони, народнотрадиційним консерватизмом, з іншої, прогресивністю мислення» [5, с. 229]. Учасники свят ставлять собі за мету відтворення на наукових засадах обраних регіональних манер співу. Засадничим принципом виконавців та їхнього керівника є відтворення лише того, що записано у власних етнографічних експедиціях. Неприпустимою є будь-яка обробка мелодій. Виконується традиційна вокальна музика Українського Подунав'я, записана на цих теренах керівником гурту (1985–2004) та його учасниками (1988–2007). Специфічна історія подунайського регіону – сусідство кількох етнічних груп – утворила багатобарвний набір мелодій, відмінних для кожної етнічної групи. Головними для регіону є пісні, пов'язані з віхами землеробського календаря: *колядки, щедрівки, весняні закличні і хороводи, купальські* тощо. У своєму репертуарі учасники фольклорно-етнографічного гурту спираються саме на такі мелодії, виконуючи їх у відповідну пору року разом з ритуалами, забавами. Наслідуючи місцеві народні традиції, щороку відтворюють давні ритуали проведів зими, колядування, водіння «Кози», Великодніх ігрищ, Купала, Масляниці (місцева традиція сіл, де компактно проживають росіяни-старообрядці – липовани та некрасівці). Молодь знаходить у давній культурі безліч привабливих рис, що стали необхідним емоційним контекстом її життя: святковість, урочистість ритуалів;

рухливість, ритмічність хороводів, танців, спритність, розкутість, жарти традиційних забав. У традиційній музиці молодих співаків захоплює магія колективного ритуального співу: унісонне злиття яскравих голосних тембрів справляє містичне враження як на самих виконавців, так і на їхніх слухачів. Чарує свіжість музичних інтонацій. Для кожного співака відкриваються можливості самовиявлення: індивідуальні розгалуження мелодичних ліній у календарних піснях (так звана гетерофонія) [3], «змагання» сольних партій у ліриці, що досягають вищого рівня музичного спілкування – імпровізації.

Народні традиції та ранньотрадиційна музика більшості європейських народів зафіксовані лише в писемних джерелах. Українці ще мають унікальну можливість спостерігати свою традиційну музичну культуру в «живому звучанні». Автентичне виконання етнічної музики, тобто виконання її природними носіями звичаїв і традицій, сьогодні завершує тривалу епоху свого існування. Сучасні збирачі фольклору працюють з останнім поколінням носіїв етнічної музики, котре ще пам'ятає, за яких обставин та яким чином виконувалися найдавніші тексти, ритуальні мелодії, що ними супроводжувалися найбільші давньоукраїнські свята. Сьогодні давніх виконавців наслідують не їхні безпосередні нащадки, як то велося віками, а, як не парадоксально, – *міська молодь*. Цей рух зародився в містах України не так давно, ним керують головним чином професійні дослідники фольклору. Здебільшого це молодіжні колективи, що ставлять собі за мету якомога точніше дотримуватися певної місцевої фольклорної традиції, подекуди вужче – музичної традиції.

Серед міських колективів народної творчості помітне місце займає гурт «Кобзарська дума». Учасниками цього гурту є ветерани. І це ще одна особливість сьогодення. Простежується процес нівелювання традиційної регламентації побутування тих чи інших пісенних груп. Фольклорні твори (частіше обрядові) колись і тепер виконували і виконують зазвичай дівчата й жінки, правда традиційне домінування дівочого співу поступово змінилося жіночим. Нині народні твори здебільшого співають жінки старшого віку; і лише деякі твори (в основному жартівливі) виконують представники молодшого покоління

(традиційно це вихідці з села, що укорінилися в місті).

Погоджуємося з твердженням М. Дмитренка, що задля успішної розбудови України особлива роль відводиться «формуванню національної свідомості» [2], відтворенню фольклорної пам'яті. Реалізації такої важливої місії сприятиме обов'язкове викладання спецкурсів з фольклору в загальноосвітніх закладах, відкриття відповідних студій при будинках культури та міських центрах позашкільної роботи й дитячої творчості, що дозволить активізувати популяризаторську роботу серед молодшого покоління. Першим кроком до реалізації таких планів є створення дитячих гуртків художньої самодіяльності, до репертуару яких активно залучаються фольклорні твори (обрядові, ліричні, жартівливі), народні танці; проведення фестивалів народної творчості.

У 2005–2008 роках проводився фестиваль фольклору та традиційної народної культури «Чорноморське намисто».

Уже сімнадцять разів поспіль у м. Рені проходить фестиваль зимових обрядів «Florile dalbe». Фестиваль було засновано 1988 року як районний, а нині він розширив свої межі, ставши регіональним. До ренійських самодіяльних колективів долучилися артисти з Болградського та Ізмаїльського районів. Мета фестивалю – збереження звичаїв і традицій народів Подунав'я, що існують у зимовому циклі свят, починаючи від дня Святого апостола Андрія (13 грудня) і закінчуючи Водохрещем Господнім (19 січня). Між ними – день Святого апостола Миколи, Новий рік, Різдво, і кожне з цих свят супроводжується обрядами, що дійшли до нас з глибини століть, передаючись із покоління в покоління. Фестиваль розпочався парадом масок – урочистою ходою учасників центральними вулицями міста. Потім на сцені районного Будинку культури виступили 20 колективів – вокальні, хореографічні, фольклорні. Серед них – народний вокальний ансамбль молдавської пісні «Етнос» (с. Утконосівка Ізмаїльського р-ну), фольклорний колектив «Колорит» (с. Жовтневе Болградського р-ну), ансамбль російських народних інструментів «Балалайка» (Ренійська дитяча школа мистецтв) і багато інших. Фестиваль тривав понад п'ять годин, у ньому

взяли участь 260 дітей і дорослих. Зі сцени звучали молдавська, українська, болгарська, російська, гагаузька та албанська мови. «Якщо сімнадцятий – вдумайтеся лише в цю цифру! – фестиваль зібрав повний зал глядачів, отже, ми на правильному шляху», – сказав у привітальному слові начальник управління у справах національностей і релігій Одеської облдержадміністрації Петро Дзис.

Понад 3 тис. гостей та місцевих мешканців долучилися до цьогорічного святкування Дня Дунаю, що відбувся у м. Вилкове на Одещині. Свято продовжив великий концерт, в якому взяли участь 11 народних фольклорних колективів з Кілійського, Ізмаїльського, Болградського районів. Тільки учасників концерту – артистів було близько 290 чоловік. Концерт побачило близько тисячі гостей і жителів міста. Під мелодію «Вінок Дунаю» представники всіх творчих колективів, що брали участь у концерті, у яскравих костюмах різних національностей Подунав'я сплели «вінок дружби» – гірлянди з квітів та урочисто подарували його річці.

Уже традицією стало проведення в м. Ізмаїлі Всеукраїнського фестивалю національних культур, в якому беруть участь делегації з різних регіонів України. Цьогорічне свято національних культур збило понад 400 учасників. У болгарській Кам'янці виступали греки, болгары, кримські татари, роми, росіяни з Донецької, Кіровоградської областей, Автономної Республіки Крим, з Полтави і Запоріжжя. Село Утконосівка приймало закарпатських угорців і румун з Чернівецької області. У с. Багате, де в основному живуть бессарабські болгары, фольклорні колективи з Житомирської, Київської, Львівської та Сумської областей представляли народне мистецтво українських німців, євреїв, греків, ромів. У с. Кирнички виступали посланці з Дніпропетровська, Севастополя, Харкова, Чернігова, Миколаєва. Вони ознайомили з культурою етнічних болгар і показали зразки народної творчості азербайджанців, німців, корейців, караїмів, поляків, угорців. Українське с. Кислиця відвідала велика делегація чехів, поляків, кримських татар, українців і вірмен з Вінницької, Волинської, Херсонської, Луганської, Рівненської, Хмельницької областей.

У липні 2009 року в с. Нова Іванівка Арцизького району Одеської області відбувся III Фестиваль болгарської музики і танцю. Організатор заходу – болгарський молодіжний клуб «Актив». У фестивалі взяли участь 15 болгарських фольклорних колективів сіл Вільне (Тарутинський р-н), Холмське, Виноградівка і Делени (Арцизький р-н), Зоря (Саратський р-н), Кам'янка та Багате (Ізмаїльський р-н), Бановка, Нові Трояни й Криничне (Болградський р-н), а також оркестр народної музики «Мегдан» (м. Одеса) і учасник проекту «Шанс» Михайло Бочевар (с. Кулевча Саратський р-н). Середній вік учасників фольклорних колективів становить 25 років, що вселяє певну надію на перспективність таких свят народної культури.

Підсумовуючи викладене, зазначимо, що розвиток народної традиції відбувається завдяки новим функціональним контекстам, передусім урбаністичному. Народна творчість, звичаї та обряди все більше входять у життя молодшого покоління. Попри всі складності та негаразди в економічному житті в регіоні відчутна тенденція відновлення народних традицій. Як бачимо, місто стає тим акумулюючим фактором, який дає поштовх до всебічного вивчення та збереження народних традицій і словесної фольклорної творчості.

Література:

1. *Буряк В.* Міфологічне і фольклорне мислення у контексті свідомісної еволюції етносу // Нове життя старих традицій. Традиційна українська культура в сучасному мистецтві і побуті / Матеріали міжнародної наукової конференції в рамках V Міжнародного фестивалю українського фольклору «Берегиня»; за ред. проф. В. Давидюка. – Луцьк: ПВД «Твердиня», 2007. – С. 9–18.

2. *Дмитренко М.* Український фольклор і сучасний світ [Електронний ресурс] // Матеріали VI культурологічних читань пам'яті Володимира Подкопаєва «Національний мовно-культурний простір України в контексті глобалізаційних та євроінтеграційних процесів». – Режим доступу: http://www.culturalstudies.in.ua/knigi_7_3.php.

3. *Пономарьов А.* Українська етнографія. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://etno.us.org.ua/book2/lecture09.html>.

4. *Сокіл Г.* Пісенні новотвори: питання традиції та інновації (сучасний погляд на дослідження галицьких фольклористів кінця ХІХ–ХХ ст. // Нове життя старих традицій. Традиційна українська культура в сучасному мистецтві і побуті / Матеріали міжнародної наукової конференції в рамках V Міжнародного фестивалю українського фольклору «Берегиня» / за ред. проф. В. Давидюка. – Луцьк : ПВД «Твердиня», 2007. – С. 213–219.

5. *Харчишин О.* Народна драма та її елементи у студентському побутуванні (збереженість і розвиток етнотрадицій) // Нове життя старих традицій. Традиційна українська культура в сучасному мистецтві і побуті / Матеріали міжнародної наукової конференції в рамках V Міжнародного фестивалю українського фольклору «Берегиня» / за ред. проф. В. Давидюка. – Луцьк : ПВД «Твердиня», 2007. – С. 229–237.